

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

В статъе раскрываются преимущества и недостатки различных методов исследования состояния сформированности коммуникативной культуры будущих учителей.

In clause the advantages and lacks of various method of testing of a state of communicative culture of the future teachers are opened.

На початку нового тисячоліття, коли сучасний вищий навчальний заклад видіграє винятково важливу роль у процесі становлення молоді генерації всі проблеми, які вирішує вища педагогічна школа, набувають тієї гостроти й виразності, що обминути їх неможливо. Вищий педагогічний заклад знаходиться в стані опробування нових педагогічних технологій, розробки нових шляхів, які в змозі сприяти подоланню труднощів у сфері

вісної професійної підготовки майбутніх педагогів.

Не дивлячись на те, що останнім часом з'явилось багато новітніх педагогічних думок щодо змін процесу освіти в нашій державі й активізації професійної позиції молоді, рівень професійної підготовки випускників вищих педагогічних навчальних закладів не задовольняє вимогам, що ставить перед системою освіти держава. Причин тому багато й одна з них, на наш погляд, полягає в тому, що в процесі оволодіння майбутніми вчителями певними знаннями у вищому навчальному закладі перевага віддається предметним знанням й навичкам, а навичкам спілкування й ефективної взаємодії приділяється незначна увага. Професія вчителя, на наш погляд, це не та професія, яку можна придбати, прослухавши курси з певних дисциплін. Якщо людина вирішує стати вчителем, вона повинна усвідомлювати те, що все своє життя повина присвятити вирішенню складних питань людських відношень, що її зброєю стане спілкування. А побудувати процес спілкування на професійному рівні можливо тільки тоді, коли вчитель усвідомлює покладену на нього відповідальність та рівень сформованості його професійних якостей задовольняє вимогам учителя-професіонала.

Пошук оптимальних шляхів формування комунікативної культури вимагає вибору адекватних методів дослідження, які мають безпосереднє відношення до дослідження даної проблеми. У сучасному науковому світі сформувалося декілька напрямків щодо питання вдосконалення комунікативної діяльності педагога:

- вивчення особистих комунікативних здібностей та якостей;
- засвоєння теоретичних знань, формування вмінь та навичок спілкування;
- розробка системи тренінгових комунікативних вправ, які передбачають розвиток особистості вчителя, його психофізіологічних можливостей, комунікативного потенціалу;
- методи, які спрямовані на опрацювання певних форм комунікативної поведінки; оптимізація вмінь спілкування методами методу АСПН (активне соціально-психологічне

навчання) тощо [3;4;5;6].

Кожний із названих напрямків заслуговує на увагу і може бути складовим компонентом загальної системи вивчення і оптимізації комунікативної діяльності вчителя.

Дослідники визначають ряд чинників, що впливають на ефективність емпіричного вивчення процесу формування комунікативної культури вчителя: втрата вчителями усвідомлення цінності міжособистісного спілкування педагогічній діяльності, унікальність кожної особистості в цьому процесі; високий рівень відповідальності педагогів, не дозволяю повною мірою використовувати такий дослідницький прийом, як включене спостереження.

Сприйняття спілкування лише як зовнішньої сторони прояву взаємодії, відсутність об'єктивних показників моральної і матеріальної оцінки результатів практичної діяльності сформувало у певної частини вчителів негативне відношення до будь-якого оцінювання, у тому числі й до самооцінки. Використовуються, контролюються і коректуються лише вербальні засоби спілкування, у той час як невербальна взаємодія реалізується стихійно і часто не адекватно словесному вираженню думки. Виявляється, таким чином, нездатність зрозуміти й прийняти позицію іншого учасника взаємодії, а також неадекватність власної поведінки в різноманітних ситуаціях спілкування [1].

Перераховані специфічні особливості об'єкта дослідження стають причиною переважного вивчення комунікативних знань, умінь й навичок учителя. Без уваги дослідників залишаються іноді такі важливі складові комунікативної культури, як мотиви, установки, ціннісні орієнтації, рефлексивні й емоційно-емпатичні можливості вчителя.

Серед емпіричних методів найбільше широко використовуються спостереження, експеримент, опитування, тестування, вивчення документів. Що стосується методу спостереження за комунікативною діяльністю педагога, то в наш час він набуває характеру творчого процесу, включаючи в себе не тільки окремі властивості людини, а й практично усі його

особистісні компоненти. Це дає можливість одержати цікаві дані взагалі про стан сформованості основних показників професійної компетентності вчителя, а також аналізуються конкретні якості майбутнього вчителя: манера його поведінки, характер взаємовідносин з іншими людьми, особливості стилю його спілкування. Цей метод дає можливість фіксувати події в момент їхнього протікання, одержувати реальну інформацію про педагогічну діяльність педагога незалежно від установки на "бажаний" поведінку. У даному контексті заслуговує на увагу думка вчених про те, що дані, які отримані на основі інтроспекції не можуть бути ні правильними, ні помилковими, та й об'єктивне спостереження за людиною теж не може бути ні правильним, ні помилковим й не може забезпечити науковості дослідження. Щоб досягти науковості спостереження повинно стати експериментальним, тобто воно іманентно повинно перейти в експеримент.

Метод спостереження також має свої обмеження:

- на інтепретацію результатів спостереження можуть впливати чинники симпатії й антипатії дослідника, його емоційний стан;
- наявність стороннього спостерігача змінює ситуацію, коректує комунікативну діяльність педагога;
- адаптація дослідника до групи, за якою він спостерігає, знижує об'єктивність спостереження та інше.

Досвід учених доводить, що результативним є вибіркове спостереження за комунікативною діяльністю вчителя у визначених природних або спеціально створених ситуаціях [2]. При дослідженні комунікативної діяльності педагога, його комунікативних якостей та здібностей аналізуються продукти діяльності вчителя (плани роботи, характеристики, анкетні дані, протоколи зборів тощо), виводи базуються на аналізі результатів інтерв'ю, бесід, письмових опитувань, експертних оцінок, тестів та психодіагностичних досліджень.

Так, наприклад, у ході анкетування та бесід було встановлено, що більшість студентів вищого педагогічного закладу недооцінює значимість комунікативної культури як показника

професіоналізму вчителя. Причиною того є те, що більшість респондентів не можуть точно визначити, які якості особистості можна назвати показниками сформованості комунікативної культури педагога, а тому не мають чіткого уявлення про те, що являє собою таке динамічне особистісне утворення, як комунікативна культура вчителя. Більш того, тільки 21% опитаних студентів вважають комунікативну культуру показником професіоналізму педагога; 43% дотримуються думки про те, що формування комунікативної культури не є першочерговим завданням виховного процесу педагогічного навчального закладу; майже 36% респондентів не включають комунікативну культуру в програму підготовки фахівця до професійної педагогічної діяльності. Основною причиною такого розподілу думки майбутніх вчителів є те, що більшість із них ототожнюють комунікативну культуру з культурою мови й цілком не знайомі з основними показниками комунікативної культури вчителя.

Тому потрібно відзначити, що різноманітність методів дослідження комунікативної культури вчителя, які використовуються, їхнє включення в єдину систему дослідної роботи по проблемі вивчення та формуванню комунікативної культури майбутніх вчителів, сприяє розширенню можливостей дослідників, подоланню труднощів, які пов'язані зі специфікою педагогічної діяльності, врахуванням зовнішніх й внутрішніх чинників, що впливають на процес спілкування.

З огляду на вищевикладене, процес формування комунікативної культури вчителя передбачає врахування розроблених вітчизняною й закордонною педагогічною та психологічною наукою і практикою теоретико-методичних засад, що розкривають основні закономірності та принципи розвитку особистості в процесі спілкування; основний зміст комунікативної діяльності, умови та чинники її ефективності. Відбір названого вище матеріалу для дослідження процесу формування комунікативної культури вчителя за допомогою позааудиторної роботи обумовлений тим, що у вимогах до особистості педагога максимально загострені вимоги щодо

роботи з дітьми й максимально значущі питання взаємодії, співробітництва, діалогу та виховного впливу [7].

Отже, у самому загальному вигляді процес вивчення й аналізу сформованості комунікативної культури майбутніх учителів передбачає з'ясування наступних проблем: особистісні характеристики педагога, що впливають на рівень розвитку його комунікативної культури, стан позааудиторної виховної роботи в педагогічному навчальному закладі, методичне забезпечення процесу формування комунікативної культури студентів.

У такий спосіб дослідження комунікативних якостей та особностей майбутнього вчителя з використанням різних методів (спілкування, тестування, експертної незалежної оцінки) дозволяють одержати для подальшого аналізу та вивчення стану сформованості комунікативної культури вчителя ряд показників рівня сформованості комунікативної культури студентів та рівня готовності до спілкування, що у свою чергу дає можливість намітити шляхи розвитку й удосконалювання цього складного динамічного особистісного утворення.

Література:

1. Активные методы обучения педагогическому общению и его оптимизации/Под ред. А.А.Бодалева, Г.А.Ковалева. - М.: Педагогика, 1983. - 98 с.
2. Андрієвська В.В., Балл Г.О., Волинець А.Г. та ін. Діалогічна взаємодія у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи: Книга для вчителя / За ред. Г.О.Балла, О.В.Киричука, Р.М.Шамелашвілі. - К.: ІЗМН, 1997. - 136 с.
3. Деркач А.А., Кузьмина Н.В. Акмеология: пути достижения вершин профессионализма. - М.: РАУ, 1993. - 24 с.
4. Леонтьев А.А. Педагогическое общение. — М., Знание, 1979 — 46с.
5. Петровская А.А. Теоретические и методические проблемы социально-психологического тренинга. - М., МГУ, 1982. - 168 с.
6. Семиченко В.А. Пути повышения эффективности

изучения психологии. - К.: Магистр, 1997. - 124 с.

7. Скок Г.Б., Саянова О.В. Совершенствование коммуникативных умений преподавателя // Советская педагогика. - 1990. - №5. - С. 101-103.